

MÁTÉ ANDRÁS

A ROMÁN BÜNTETŐJOG. TÖRTÉNELMI TABLÓ

Cesare Beccaria *A bűnökről és büntetésekről* című művében (1764) fektette le a „klasszikus iskola” néven ismert büntetőjog alapjait. Megállapításai közül mindmáig érvényes elv: a bűnözés legfőbb ellenszere ne a kiszabott büntetés kegyetlensége legyen, hanem az, hogy a büntetés nem marad el.

A román büntetőjog megjelenése és fejlődése egybeesik a modern állam megalakulásával.

A büntetőjog a társadalmi együttélést sértő, nem megengedhető tetteknek és cselekményeknek a jogi szabályozása, amelyekre a társadalomnak kötelező módon reagálnia kell, és amelyekre ezért szankciókat szab ki.

Cesare Beccariát azért tekintik a modern büntetőjog megalapítójának, mert nemcsak rendszerbe foglalta a korábbi büntetőjogot, de műve első ízben tartalmazza a felelősségre vonás feltételeinek pontos leírását is. A „klasszikus iskola” lényege a „Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege” elvének meghatározása, vagyis a büntetőjogi felelősségnek az elkövető szabad akaratára való alapozása. E szemlélet értelmében a büntetés célja a jövőbeli bűncselekmények elkövetésének megelőzése, a büntetés nagysága pedig igazodik a bűncselekmény súlyához.

Az „antropológiai iskola” Cesare Lombroso² nevéhez, pontosabban a *Bűnöző ember* című művéhez fűződik. Ennek az iskolának a képviselői abból az alap gondolatból indultak ki, hogy a bűnelkövetők többsége születésétől fogva törvénysértésre predesztinált, a társadalmi normák megszegése a fajfejlődés alacsonyabb szintjén megrekedt emberek sajátossága. E szemléletnek megfelelően

**Az 1969-es Btk.
többszöri módosítást
követően 1990 után is
érvényben maradt.**

a bűnözés nem a társadalom befolyásának eredménye, hanem biológiailag meghatározott.

Az említett iskolák mellett jelentős hatással volt a büntetőjog fejlődésére a „szociológiai iskola”. Megalapítói és első jelentős képviselői Alexander Lacassagne és Gabriel Tarde, akik szerint a bűnözés okai a társadalmi tényezőkben keresendők, az ember ugyanis a környezet terméke. Szólnunk kell végül a modern büntetőjog megteremtői között a „pozitivisták iskoláról”, amelynek képviselői mintegy összegezték, szintézisbe foglalták az előző iskolák alapelveit – az így tovább alakított szemlélet alapozta meg a különálló jogi tudományágként létező modern büntetőjogot.

A büntetőjog a román szakemberek által elfogadott meghatározás szerint azon jogi normák összessége, amelyek védik a társadalmi együttélés szabályait, azokat a jogi viszonyokat, amelyeknek a megsértését az állam és a társadalom bűncselekménynek minősíti, elkövetésük pedig büntetés kiszabását és végrehajtását vonja maga után.

A büntetőjog heterogén jellegű, ami azt jelenti, hogy a legkülönbözőbb életviszonyok szabályozására vonatkozik, amilyen például a magán- és a köztulajdon védelme (például lopás ellen), az erkölcsi és a személyi jogok védelme (például becsületesítés, testi sértés esetén), az igazságszolgáltatás működését akadályozó cselekvések szankcionálása (ilyen például a hamis tanúvallomás), az állam biztonsága ellen elkövetett tett büntetése (például kémkedés stb.). A büntetőjog egységessége abból a tulajdonságából fakad, hogy egységesen szabályozza a bűntények mibenlétét: kimondja, melyek ezek, egységesen határozza meg a büntetőjogi felelősséget és a szankciókat, továbbá előírja, milyen eljárást kell követni a büntetőjogi felelősség megállapítására és a büntetés kiszabására.

Általános értelemben a büntetőjognak mint tudományágnak három alapvető összetevője van:

1. Anyagi büntetőjog, amely meghatározza, mely cselekmények minősülnek bűncselekménynek, és elkövetőikkel szemben milyen szankciókat kell alkalmazni. Az anyagi büntetőjog két részre oszlik:

2. Általános rész – ez fogalmazza meg a bűncselekmény, a bűnelkövető, a büntetőjogi felelősség és a büntetés alapelveit. (Ide tartozik a büntett és a büntetőjogi felelősség meghatározása, továbbá megállapításuk feltételei, valamennyi szankció általános felsorolása stb.).

3. Különös rész – ez foglalkozik az egyes bűncselekmények szabályozásával és külön-külön az ezekre kiszabható szankciókkal. (Például mi tekintendő lopásnak, és milyen büntetés szabható ki érte, vagy mi a különbség a gondatlanságból és a szándékkal elkövetett gyilkosság között, mekkora büntetés jár egyikért vagy másikért.)

A román jogalkotásban az első modern büntető törvénykönyv 1865-ben jelent meg és „Cuza Büntető Törvénykönyve” néven vált ismertté. Ezzel – Havasalföld és Moldova egyesülésének jogtörténeti következményeként – első ízben valósult meg a román büntetőjog egységes rendezése.

Az 1865. évi Btk. nem más, mint az 1810-es francia büntető törvénykönyv fordítása az 1851-es porosz büntető törvénykönyv egyes részeinek átvételével. A román jogrendszer azóta is sok tekintetben hasonlít a franciához, vagy éppen megegyezik vele – például a mai napig érvényben lévő 1865-ös román polgári törvénykönyv nem más, mint az 1804-ben elfogadott francia törvénykönyv – a „Napóleon-kódex” – fordítása.

Az 1865. évi Btk. tartalmazza a klasszikus iskola olyan alapelveit, mint a bűncselekmény és a büntetés törvényessége („Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege”), az elkövető büntetőjogi felelőssége mint a szankció megállapításának feltétele, az egyenlőség elve a büntetőjog alkalmazásában, „emberséges” büntetések felsorolása. Nem tartalmazta, nem szabályozta a legsúlyosabb büntetést, a halál-

büntetést, habár az alapul vett francia Btk.-ban az még szerepelt, ellenben tartalmazta az életfogytiglan kiszabható kényszermunkát. Nem szabályozta továbbá a halmazati bűncselekmény, a bűnelkövetési kísérlet, a visszaeső bűnözés, a rehabilitáció fogalmát. A bűncselekmények hármass felosztását követte, vagyis különbséget tett büntett (*crimă*), vétség (*delict*) és kihágás (*contravenție*) között. A felosztás alapja a megszegett társadalmi viszony és a kiszabható büntetés mibenléte. Az akkori európai büntetőjogi rendszerben ez a román büntető törvénykönyv az egyik legenyhébbnek számított.

A román büntetőjog következő reformja 1937-ben történt meg, amikor életbe lépett a II. Károly nevéhez fűződő büntető törvénykönyv. Erdély Romániához való csatolása után ez a törvénykönyv valósította meg az egységes román büntetőjog alkalmazását az egész román állam területén. Szabályozásai a klasszikus és a pozitivisták iskolájának alapultak, elfogadása valós előrelépést jelentett a román büntetőjog terén. Megőrizte a bűncselekmények korábbi, hármass felosztását (büntett, vétség, kihágás), ugyanakkor újabb büntetőjogi szabályozásokat vezetett be, amilyenek például:

- a kiskorúak által elkövetett bűncselekmények esetében a büntetőjogi felelősség megállapítása és a szankciók alkalmazása (beleértve a nevelőintézetek létesítésének fontosságát),

- a kiegészítő büntetések szabályozása,

- a mellékbüntetések bevezetése,

- a személyre szabott büntetés elvének gyakorlata, ami fontos újításnak számít az 1865-ös Btk.-val szemben.

Nem tartalmazta a halálbüntetést mint súlyosabb kiszabható szankciót. A büntetéseket a már említett hármass felosztáshoz rendelte hozzá. Az egyik legjobban megszerkesztett Btk.-nak számít a román büntetőjog-alkotásban, és 1969-ig volt érvényben. Időközben persze többször módosították, érdemi változtatások azonban csak a kommunista hatalom konszolidációja után történtek benne. Ilyen módosítás például a II. fejezetben a büntetések nemeiről és fokozatairól, a kiszabható fő büntetésekről szóló rész, ahol az első cikkely 22, 23, 24. szakasza külön-külön szabályozza a büntettek büntetéseit *köztörvényi* ügyekben (életfogytiglan tartó kényszermunka; meghatározott időre, 5–25 évig terjedhető kényszermunka; 3–20 évig terjedő súlyos börtönbüntetés), valamint *politikai* ügyekben (életfogytig tartó súlyos államfogház, 5–25 évig terjedhető súlyos államfogház, 3–20 évig terjedhető szigorított államfogház). Az 1949-ben végrehajtott módosítások a vétségekre kiszabott büntetéseket is érintették: köztörvényi ügyekben egy hónaptól 12 évig terjedhető fogház, 50–2000 lej közötti pénzbüntetés, politikai ügyekben egy hónaptól 12 évig terjedhető egyszerű államfogház, 50–2000 lej közötti pénzbüntetés volt kiszabható, továbbá a törvény előírta a kihágások büntetését is (egy naptól egy hónapig terjedhető rendőri elzárás, 50–200 lej közötti pénzbüntetés).

Az eredeti mellékbüntetéseket 1949 után kiegészítették, számuk négy helyett hat lett:

- büntett esetén 3–10 év közötti polgári lefokozás,

- vétség esetén 1–6 év közötti büntető eltiltás,

- a szülői hatalom elvesztése,

- az elmarasztaló ítélet közzététele és kifüggesztése,

- a kizárólag vétség esetén kiszabható pénzbüntetés,

- a tettes teljes vagyonának elkobzása bizonyos bűncselekmények esetében.

A következő járulékos büntetéseket szabályozta:

- polgári lefokozás,

- büntető eltiltás,

- szülői hatalom elvesztése.

1938-ban II. Károly bevezette a halálbüntetést mint az állam biztonságát veszélyeztető bűntettek szankcióját. (A halálbüntetés 1990-ig maradt érvényben.)

A kiskorúak büntető felelősségét is megszigorította: a korábbi 14 éves alsó korhatárt leszállította 12 évre. Ezek az intézkedések a királyi diktatúra keményedését jelezték.

A Btk. második világháború utáni, különösen a szocialista államrend bevezetését követő módosításai súlyosan sértették a „Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege” elvét. A büntető törvénykönyv ezentúl nem volt más, mint a „népi demokrácia” államának elnyomó politikai eszköze, és mint ilyen semmibe vette az emberi jogok tiszteletben tartását, az állampolgári szabadság érvényesülését.

A törvényesség azon elvét, mely szerint a bűncselekmény megállapítása megfelelő jogi norma meglétét feltételezi, teljesen felrúgta az 1949. április 30-án kibocsátott 187-es rendelet, amely bevezette az *analógia* elve alapján minősített cselekmények büntethetőségét. Ennek értelmében büntethető „bármely, a társadalomra nézve veszélyes tevékenység vagy mulasztás”, amely „sérti az RNK gazdasági, társadalmi, politikai szerkezetét vagy biztonságát”, illetve „megzavarja a munkásosztállyal az élen a nép által megteremtett jogrendet”.³ Ez azt jelenti, hogy valamely cselekmény akkor is büntethető, ha nincs törvényi besorolása – az „analógia” elve épp azt fejezi ki, hogy a létező bűntettek valamelyikének szankciója szabható ki rá.

A rendelet – amely 1956-ig volt érvényben – nemcsak ellentétben állt a büntetőjog alapelveivel, hanem egyben azt is bizonyította, hogy megszűnt a jogállam egyik pillérének, az igazságszolgáltatásnak a szabadsága. Időközben 1948-ban újra közölték az 1937-es Btk.-t (a módosításokkal együtt) – az lett a Román Népköztársaság Büntető Törvénykönyve.

Az 1969-es Btk. életbe lépése a román büntetőjog történetének egyik fontos pillanata. Igaz ugyan, hogy a marxista ideológia szellemében született, de tiszteletben tartotta a törvényesség fentebb már érintett elvét („Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege”), amely alapvető fontosságú mind a bűntény, mind a szankció meghatározásánál. A klasszikus és a pozitivisták iskola elveit követte, amikor például a büntetőjogi felelősség személyes alapját és a bűnösség fogalmát úgy kezelte mint a bűntény szerves részét. Megőrizte a kiegészítő és a járulékos büntetéseket. Kimondta, hogy nem vonhatóak felelősségre és nem büntethetőek azon személyek, akik nem követtek el bűntettet, illetve cselekedetüket érvényes jogszabály nem minősíti bűntettnek. Kihirdette a büntetőjog előtti egyenlőség elvét. Elvetette a korábbi hármass felosztást, csak a bűntett (*infractiune*) fogalmát ismerte el. A kiskorúak büntetőjogi felelősségét 14 éves kortól állapította meg, esetükben különleges büntetéseket írt elő (többek között azt, hogy az előírt büntetés a felére csökkenthető). Az 1969-es Btk. többszöri módosítást követően 1990 után is érvényben maradt. Az 1991-ben életbe lépett új Alkotmány kiegészítette vagy megerősítette előírásainak az emberi jogok tiszteletben tartására vonatkozó részét.

Az 1990 utáni román törvénykezés meglehetősen érdekesen alakult, különösen a büntetőjog terén. A 2004. évi 301. számú törvénnyel a parlament elfogadta az új Btk.-t. Életbe lépését azonban több ízben elhalasztották (előbb 2005. szeptember 1-jén, majd 2008. szeptember 1-jén), végül 2009. július 28-án hatályon kívül helyezték, anélkül hogy legalább egy napig érvénybe lépett volna.

Alkotmányjogi szempontból egy törvényt csak akkor lehet hatályon kívül helyezni (*abrogare*), ha egyszer már életbe lépett. 2009-ben a román kormány elfogadott egy olyan sürgősségi kormányrendeletet, amely lehetővé teszi egy hatályba nem lépett jogszabály módosítását vagy éppen hatályon kívül helyezését. Ez a megoldás teljes egészében ellentmond a jogelmélet alapelveinek, mégis ez volt az egyetlen lehetőség, 2009-ben ugyanis újabb Btk.-t fogadott el a román törvényhozás.

A 2004. évi Btk. egyik újítása az 1969-es Btk.-val szemben a bűncselekmények kettős felosztása (büntett és vétség). A büntett esetén kiszabható börtönbüntetés lehet életfogytig tartó, illetve súlyos börtönbüntetés (15 és 30 év közötti időtartamú). Vétség esetén az elkövetőt szigorú börtönbüntetésre (1-től 15 évig) vagy 15 nap és 1 év közötti börtönbüntetésre lehet ítélni, továbbá pénzbírságra, illetve közérdekű munkavégzésre. A szóban forgó Btk. is megőrizte a kiegészítő és járulékos büntetéseket.

2009-ben a kormány élt alkotmányos jogával, és felelősségvállalással elfogadta az új Btk.-t, amely nem alkalmazza a bűncselekmények kettős vagy hármas felosztását – egyedül a büntett fogalmát ismeri. A legsúlyosabb büntetés az életfogytig tartó börtönbüntetés, továbbá rendelkezik a börtönbüntetésről, a büntetőjogi pénzbírságról, s megőrzi a kiegészítő és járulékos büntetéseket is.

Életbelépését majd újabb törvény fogja biztosítani a Büntető Perrendtartási Törvénykönyv elkészülésének és életbelépésének pillanatától. Addig az időpontig azonban az 1969. évi Btk. marad érvényben.

Európai uniós csatlakozása után a többi tagállamhoz hasonlóan Románia is köteles volt EU-konform jogrendszert kialakítani. A jogharmonizációval kapcsolatban az uniós tagországokban széles körű vita bontakozott ki, a büntetőjog kapcsán pedig több álláspont körvonalazódott:

1. Az első, igenlő álláspont szerint szükséges az uniós államokban egységes jogrendszert kialakítani.

2. A második, ellentétes álláspont ezt teljes mértékben elutasítja. E felfogás abból indul ki, hogy mivel minden országnak szuverén joga a saját jogrendszer kidolgozása, az egységesítés sértené az országok szuverenitását.

3. A harmadik, megengedő álláspont értelmében bizonyos esetekben szükséges az egységes szabályozás az uniós tagországokban.

Az Európai Parlament 2008-ban hozott egy olyan döntést, amelynek értelmében minden uniós állam köteles bűncselekménynek nyilvánítani a környezeti károkozást. A büntetőszabály azonban szabad kezét adott minden tagállamnak a szankció megállapításában.

Az egységesített büntetőjog kizárja azt a lehetőséget, hogy a jogszabály ismeretének hiánya védelmet jelentsen adott esetekben. Ha bizonyos tetteket minden tagállam egységesen büntetne vagy minősítene kihágásnak, az megszilárdítaná a „nemo censetur ignorare legem” („senki sem védekezhet a törvény nem ismeretével”) elvének érvényesülését. Az egységes büntetőjogi szabályozás ugyanakkor elkerülhetővé tenné a tagországokban az egyazon tettért eltérő büntetés egyenlőtlen eljárását. A holland büntetőjog például megengedi a könnyű drogok fogyasztását, amit a legtöbb országban tiltanak. A német büntetőjog nem tiltja a törvényes keretek közötti kéjszolgáltatást, más tagállamokban, például Romániában viszont ezért a tettért börtönbüntetés jár. Annak ellenére, hogy egységes, minden uniós országban érvényes büntető törvénykönyv létrehozását utópiának tartom, magam is szükségesnek vélem a büntett fogalmának egységes meghatározását és szabályozását. De erre egyelőre még várni kell.

■ JEGYZETEK

1. A Dei delitti e delle pene magyar fordítása: A bűnökről és büntetésekről, 1834.

2. Az olasz orvos, a bűnözők fiziognómiai vizsgálatának úttörője, 1876-ban adta ki L'uomo delinquente (A bűnöző ember) című könyvét. Már korábban vitatott, de széles körben elterjedt elmélete ma már tudománytalannak számít.

3. Büntető törvénykönyv. Hivatalos szöveg az 1956. április 12-ig eszközölt módosításokkal. Mellékletben a külön büntetőtörvények. Összeállította az Igazságügyminisztérium és az RNK Államügyészségének munkaközössége. Tudományos Könyvkiadó, Buk., 1956. 21.

■ IRODALOM

Büntető törvénykönyv. Hivatalos szöveg, az 1956. április 12-ig eszközölt módosításokkal. Mellékletben a külön büntetőtörvények. Összeállította az Igazságügyminisztérium és az RNK Államügyészségének munkaközössége. Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 1956.

Decret nr. 187/1949 din 29/04/1949. Publicat în Buletinul Oficial nr. 25 din 30/04/1949 pentru modificarea și abrogarea unor dispozițiuni din Codul penal.

Mitrache, Constantin: Drept penal român. Partea generală. „Șansa” SRL., Buc., 1994.

Samu Mihály – Szilágyi Péter: Jogbölcsélet. Rejtjel Kiadó Kft., Bp., 1998.

